Vztah Macrobiových *Saturnálií* k Platónovu *Symposiu*

(*Aemulatio* či *imitatio*?)ⁱ

Katarina Petrovičová

Pojmenování „symposion“ může vyvolávat svým významem obraz bujaré pitky. Skutečné symposion však bylo jedinečnou mnoho-
vrstevnou institucí antiky, jejímž smyslem bylo rozvíjení sociálních i
intelektuálních kvalit antické společnosti.ⁱⁱ „Společné pití“ totiž
doprovázely řízené i spontánní diskuze a hry, v nichž chtěl každý
účastník ukázat „to nejlepší“ jak ze svých fyzických dovedností a
muzického nadání, tak ze svých znalostí. Takové symposiální soutěže
vyžadovaly od všech účastníků značnou pozornost a pohotovost, a
vytvářely tak nenuceně velmi příhodný prostor pro vzájemné

ⁱ Následující příspěvek vznikl v rámci řešení projektu GA ČR 405/07/P202 „Žánrová charakteristika antické naukové tvorby ve vztahu k vzdělávacímu modelu sedmi svobodných umění a jeho vývoji“.

ⁱⁱ Postihnout symposion, konkrétně řecké, ve všech aspektech bylo cílem projektu řešeného prof. Peterem von Möllendorffem a jeho kolegy na univerzitě v německém Giesenu. Jedním z výsledků je e-learningový kurz „Das griechische Symposion“, dostupný po získání přístupových práv na <http://www.uni-giessen.de/~gb1172>. Profesoru Möllendorffovi vděčím také za mnohé postřehy o symposiálním žánru během jeho přednáškového cyklu o řeckém symposiu, který proběhl v letním semestru r. 2002 na univerzitě v Heidelbergu.

poučování. Jistě proto nepřekvapí, že se symposion jako určitá „vzdělávací a výchovná instituce“ stalo také literárním prostředím děl, v nichž šlo o předání znalostí. A ještě méně překvapí, že se v této podobě symposion zřejmě poprvé objevuje ve stejnojmenném dialogu výjimečného antického filozofa Platóna. Ať už byl nápad popsat symposion také jako prostředí pro literární prezentaci filozofického rozhovoru (stejně jako vlastní forma dialogu) přímo Platónův, nebo šlo o do jisté míry přirozený obraz reálných setkání kruhu Sókratových žáků,ⁱ dialog *Συμπόσιον* (*Symposion*) se stal zakladatelským dílem nového žánru. Společným rysem symposiálního žánru byla nápodoba nejvýraznějších dějových prvků i vzdělávacího a výchovného rozměru Platónova dialogu.ⁱⁱ

Konkrétní podoba Platónova *Symposia* poskytla symposiálnímu žánru jak topické postavy, tak charakteristické dějové motivy. Kromě hostitele, pozvaných hostů a symposiarcha nesměl při symposiu chybět host přizvaný (*ἐπίκλητος*), host nepozvaný (*ἄκλητος*) a často také host, který se opozdil. Mezi symposiasty měl být šprýmař, buřič a pijan, mladík (především v roli mladého milence) a různí odborníci:

ⁱ Srov. Görgemanns 1994, s. 56n.

ⁱⁱ Zdůrazněním výchovné role symposia samozřejmě nechci přehlížet společné popíjení spojené s dionýsovským kultem ústící v jakési organizované překračování hranic (včetně různých sexuálních nevázaností), právě Platón ovšem tuto stránku vědomě potlačuje (viz dále) a v dialogu ponechává jen v podobě postavy opilého Alkibiada.

lékař, gramatik, rétor, filozofové.ⁱ V dějové rovině Platón svému dialogu vetkl jeden rys, který se zdánlivě vymykal očekávanému průběhu symposia, konkrétně plán symposiastů naplnit společně strávený čas především „ideálním“ obsahem bez fyzických projevů (symposiasté se rozhodují pít jen velmi mírně a mimo symposiální agón a také posílají pryč pištkyni: viz Pl. *Symp.* 176e). Ve skutečnosti však jen mistrně využil možností, které mu symposiální prostředí poskytovalo, a projevy těla (a tím i symboliku organizovaného porušování řádu: viz pozn. 4) do dialogu literárně vrátil v mnoha dějových přetržkách.ⁱⁱ Ty se napříště staly neodmyslitelnou součástí situační topiky literárních symposií.ⁱ

ⁱ V dialogu *Symposion* je přizvaným hostem „milovník Sókrata“ Aristodémos (dodatečné pozvání zprostředkuje Sókratés — viz Pl. *Symp.* 174a–b). Opozdí se sám Sókratés, který se zapomene v myšlenkách v síni sousedního domu — *Symp.* 175a). Jako nepozvaného hosta a také opilce popsal Platón v předchozí poznámce zmíněného Alkibiada, který vtrhne na symposion v nejlepším (těsně poté, co domluví Sókratés — *Symp.* 212c–e). Mileneckých párů je v dialogu více, ale jejich vzájemný vztah není kromě „žárlivých“ scének při přesazování hodovníků explicitně zobrazován. Namísto toho je milenectví tematizováno slovně, nejprve obecně v Pausaniově řeči, poté konkrétně v Alkibiadově vyznání Sókratovi. Jako lékař vystupuje Eryximachos (v dialogu pomyslně „léčí“ Aristofanovu škytavku — *Symp.* 185d–e). Dva velcí básníci, autor tragédií Agathón, na jehož počest se symposion koná, i autor komedií Aristofanés, stejně jako velký obdivovatel sofistického řečnictví Faidros zastupují „mistry slova“.

ⁱⁱ První narušení přináší slabá paměť a nezájem Aristodéma, což čtenáře připraví o několik řečí symposiálního agónu — Pl. *Symp.* 180c. Škytavka Aristofana zase přerušuje domluvené pořadí řečnických symposiastů — *Symp.* 185c4–e5. Opilý Alkibiadés vtrhne mezi symposiasty ve chvíli, kdy Sókratés dokončí svou řeč, a zamezí tak nechtěně jejímu náležitému ocenění — *Symp.* 212c–d; další nepozvaní opilci Sókratovi vůbec nedovolí mluvit o novém tématu — *Symp.*

Cílem tohoto příspěvku bude prozkoumat důkladně způsob vyrovnání se s tradicí Platónova *Symposia* jako zakladatelského díla symposiálního žánru na samém sklonku antiky, v symposiálním dialogu, který vznikl v oficiálně již křesťanském, nicméně nábožensky tolerantním prostředí druhé třetiny pátého století po Kr. Dialog nese název *Saturnalia* a jeho autorem je vysoký římský úředník Flavius Macrobius Ambrosius Theodosius, dnes známý jako Macrobius.ⁱⁱ

Děj dialogu je soustředěn do třídní oslavy svátků Saturnálií na sklonku roku 384 po Kr. a odehrává se postupně v domech jejich tří

223b. Nakonec hlavní zdroj informací o symposiu u Agathóna, Aristodémos, usne, a čtenáři tak nezprostředkuje téměř nic z posledního hovoru, který vede Sókratés s Aristofanem a Agathónem. Čtenář ovšem tuší, že o mnoho nepřišel, protože oba básníci také záhy podlehnou únavě a dialog končí Sókratovým monologem, který nikdo neposlouchá — *Symp.* 223b–d. S nadsázkou se dá říci, že Platón nechává symposiální prostředí zcela ovládnout a zničit děj dialogu, který předtím pečlivě vystavěl. (Zdůvodnění takového vyústění dialogu není předmětem tohoto příspěvku, předpokládám ovšem, že je zcela zásadní pro interpretaci Platónovy výpovědi o Erótovi).

ⁱ Ucelenou charakteristiku symposiálního žánru, včetně topiky postav i situací zpracoval Martin 1931. Z českého prostředí chci upozornit zejména na rozbor tohoto žánru v příspěvku Martina Putny 2003, s. 29–44.

ⁱⁱ O Macrobiově životě existují jen kusé informace. Byl příslušníkem římského senátorského stavu, významným římským úředníkem (*vir clarissimus et illustris*) a měl syna. Kromě *Saturnálií* napsal ještě filozofický *Komentář ke Snu Scipiona* a také fragmentárně zachovaný gramatický spis. Nepřímo lze odvodit alespoň přibližnou dobu vzniku *Saturnálií*, nedlouho po roce 430 po Kr. (Cameron 1966, s. 25–38). Celková datace zůstává ovšem problematická, viz Petrovičová 2005, s. 143–165. Důkladný, zřejmě dosud nejpodrobnější rozbor formální stránky Macrobiových *Saturnálií* podal Flamant 1968, s. 303–319; 1977, s. 172–232. Další příspěvky zabývající se Macrobiovým dílem z formálního hlediska jsou spíše popisného charakteru: D'Agostino 1959–60, s. 159–170; Gallardo 1974, s. 91–143.

nejvýznamnějších účastníků, Vettia Agoria Praetextata, Viria Nicomacha Flaviana a Quinta Aurelia Symmacho.ⁱ Po předmluvě, v níž Macrobius obhajuje svůj kompoziční plán, a nastínění základního schématu díla (Macr. Sat. 1,1,1–2) je čtenář vtažen do vstupního dialogu. Postumianus se na výzvu Decia Albina rozhoduje převyprávět Deciovi Eusebiův popis průběhu oslavy boha Saturna (Macr. Sat. 1,2,1–1,2,14). Eusebiovo líčení začíná Postumianus v předvečer svátků a zprostředkovává v přímé řeči první dialog přátel (Macr. Sat. 1,2,14–1,5,17), kteří si chtějí ujasnit způsob správného stanovení začátku svátků, a následující referát o počítání času je natolik zaujme, že se rozhodnou v intelektuální diskuzi strávit celé svátky. První den se scházejí pozvaní hosté v Praetextatově domě. Předmětem jejich hovoru, narušeného vstupem „nepozvaných“ osob, je především kult a náboženství (Macr. Sat. 1,6,1–1,24,25). Těsně před tím, než otrok pozve hosty k tabuli, je určeno téma dalších dvou dnů: postupná obhajoba Vergiliových všestranných znalostí všemi účastníky oslavy (tj. symposiální agón), a také pořadí jednotlivých mluvčích. Po jídle se potom hosté baví způsobem odpovídajícím symposiální tradici — soutěží „o nejlepší žert“ a diskutují o předkládaných sladkostech (Macr. Sat. 2). Druhý den ve Flavianově

ⁱ Všichni tři byli významnými osobnostmi druhé poloviny čtvrtého století po Kr. Zastávali nejvyšší římské úřady a zároveň působili literárně. Jako členové tzv. Symmachova kruhu hájili původní antické tradice. Přibližná data narození symposiastů viz Flamant 1977, s. 83, pozn. 349.

domě jsou už probírány Vergiliovy kvality, konkrétně jeho znalosti pontifikálního práva (Macr. *Sat.* 3,1–12; v plánu symposiastů bylo nejprve představit Vergiliovy poznatky z astronomie i augurského práva: tato část je bohužel ztracena). Méně vážná část oslavy patří tentokrát vztahu Římanů k přepychu i k zábavě a posléze filologické rozpravě o lahůdkách (Macr. *Sat.* 3,13–20). V poslední den oslav v domě Symmachů je Vergilius ukázán jako výjimečný řečník (části jsou ztraceny), znalec řecké a římské literatury a nakonec i jako znalec gramatiky (Macr. *Sat.* 4–6). Připravená tabule obrátí pozornost symposiastů k filozofii, nejprve obecně ke vztahu filozofie k sympoziu a poté k nejrůznějším otázkám té části filozofie, která se zabývá přírodním světem (Macr. *Sat.* 7). Vlastní konec dialogu chybí.ⁱ

Kromě již zmíněných účastníků a hostitelů jednotlivých oslav se dialogu účastní dalších devět postav.ⁱⁱ Jako urození znalci římských tradic, zvyků i literatury jsou přítomní Publius Caecilius Caecina Albinus a Caecilius Rufus Albinus. Jako urozený host je pozván i

ⁱ Macrobiovo dílo se zachovalo v sedmi knihách, viz jedno z posledních kritických vydání Willis, J. (ed.) 1994³, nicméně uspořádání děje prvních dvou dnů napovídá spíše počtu dvou knih na každý den, a tedy pouze šesti knih celkem. Všechny citované úryvky antických děl jsou převzaty z databází dostupných na internetové adrese <http://litterae.phil.muni.cz>.

ⁱⁱ Také zbývající účastníci nejsou jen literárními postavami, ale skutečnými osobami, jejichž pojátkem je přítomnost v Symmachových *Listech* či *Relacích*. Lze předpokládat, že právě na jejím základě Macrobius postavy do svého dialogu vybíral (Petrovičová 2005, s. 163n.). Ke vztahu Symmachovy korespondence a Macrobia srov. také Guittard 2002, s. 289–298.

Avienus (snad Valerius Messala Avienusⁱ). Vzhledem ke svému nízkému věku se sice především ptá, dokáže ale i aktivně přispět (referátem o anekdotách). Další hosté jsou neurození, ve svých oborech jsou však oceňovanými a váženými odborníky. K účasti na hostině je navíc opravňuje i přátelství s urozenými hosty. Gramatik Servius, skromný znalec jazyka i stylu, je jako komentátor Vergiliova díla pro dialog nepostradatelný. Eustathios vstupuje do děje jako Flavianův přítel a platónský filozof. Vyniká ovšem i znalostí řecké literatury. Již zmíněný řečník Eusebios se na hostinu dostává díky dodatečnému pozvání jako náhradník původně pozvaného Postumiana, a stává se tak vypravěčem celého dialogu. Poslední tři symposiasté přicházejí se zpožděním a nepozvaní. Řecký lékař Dysarios je přítelem Symmachu i Eustathia, takže je hodovníky srdečně přijat, stejně jako bývalý boxer a vítěz olympiády, nyní asketický kynik a přítel Aviana Hóros, původem z Egypta. Naopak rozpaky vyvolá poslední z trojice, Euangelus, protože už při příchodu všechny urazí.ⁱⁱ Role vznětlivého nactiutřače mu zůstává po celý děj a je využívána k dějovým obrátům.

ⁱ Cameron 1967, s. 391–394 identifikoval tuto postavu jako bajkáře Aviana. Pravděpodobnější je ovšem identifikace právě s Valeriem Messalou (viz zejména Murgia 2003, s. 64–68, či Dorfbauer 2005, s. 119–131; srov. také Jones 1969, s. 203–209).

ⁱⁱ Euangelus byl považován za ztělesnění křesťana i Macrobiovy kritiky křesťanství (sic Courcelle 1948², s. 8, pozn. 3; srov. také Putna 2002, s. 35–39). V současné době je obecně přijímán spíše nepolitický pohled na dialog, jak ho nastínil Cameron 1966, s. 35n. (viz Marinone (ed./transl.) 1967, s. 23–27, Brugisser 1984, s. 163, Paolis 1987, s. 291–300 aj.), existují však i výjimky

K inspiraci pro svůj dialog v Platónově *Symposiu* se Macrobius přiznává bezprostředně po předmluvě. Zároveň zdůrazňuje odlišnost *Symposia* od jiných Platónových dialogů, v nichž Sókratés potírá protivníka (*artioribus, ut solet, nodis urget*), aby jej mohl přivést ke skutečnému poznání.¹ Je nepochybné, že *Symposion* se od těchto dialogů skutečně liší. Jádrem dialogu netvoří rozhovor, ale symposiální agón, v němž jednotliví symposiasté řeční na určené téma. Sókratés sice nastolená pravidla agónu mění a vrací do děje argumentační dialog, ve vrcholné části své promluvy ovšem roli učitele opouští a jako žák a nakonec jen pasivní posluchač tlumočí převážně monologický projev všetkyně Diotimy. Sókratova řeč jako celek navíc nepůsobí jako vyvrcholení dialogického soutěživého „okruhu“, tj. nevyvolá další diskuzi, ale zcela zapadne v rozruchu, který způsobí příchod opilého Alkibiada. Ani Macrobiova *Saturnalia* nejsou pravým dialogem, ale sledem různě dlouhých převážně monologických referátů, v nichž otázky slouží spíše jako doplněk než jako konstitutivní součást rozhovoru. Také zde jsou referáty součástí velkého agónu, i když ve

(například Grünwald 1992, s. 484–487). Spory dle mého názoru řeší identifikace, opět na základě Symmachovy korespondence. V ní vystupuje jistý nerozumný a nepřátelský Euangelus (Symm. *Epist.* 6,7), který je nanejvýš vhodným zástupcem symposiálního typu „buřiče“, aniž by bylo podstatné, zda je křesťanem či pohanem.

¹ Macr. *Sat.* 1,1,3: *Nam cum apud alios quibus sunt descripta convivia, tum in illo Platonis symposio non austriore aliqua de re convivarum sermo, sed Cupidinis varia et lepida descriptio est, in quo quidem Socrates non artioribus, ut solet, nodis urget atque implicat adversarium, sed eludendi magis quam decertandi modo adprehensis dat elabendi prope atque effugiendi locum.*

srovnání s Platónovým dialogem bez potřebné dávky soupeřivosti, protože každý z účastníků má své vlastní téma v souladu se svou odborností. K výměně replik dochází především při uvození výkladů a spíše výjimečně i při jejich uzavření, potvrzování správnosti postulovaných tezí zcela schází. Jednotlivé referáty jako základní formální složka dialogu jsou velmi rozsáhlé i obsáhlé a zahrnují v sobě často několik formálních postupů, zejména různé argumentace, komentáře, srovnání a polemiky. Do děje jsou zapojeny v předem určeném pořadí, které je dodrženo. K jeho přerušení dochází pouze plánovaně, v kapitolách popisujících hovor u jídla a po něm, kdy jsou nastolována symposiální témata, jako je humor (Macr. *Sat.* 2,1–2,7) či stolování a otázky s ním spojené (tj. různá především přírodovědně laděná témata týkající se metabolismu, fyziologie i anatomie či skladby potravin: viz Macr. *Sat.* 2,8; 3,13–3,20; 7). V takových kapitolách je užitá forma záměrně oživována anekdotami i jakoby kvízovými otázkami, které také probíhají v domluvených cyklech a ještě výrazněji evokují atmosféru symposiálních soutěží a her.ⁱ Přesto plyne děj jako celek klidně, bez momentů překvapení.ⁱ

ⁱ Charakteristické jsou dva „menší“ okruhy, první v kapitole 2,2 a druhý v sedmé knize. Tyto okruhy mají svou hierarchii, danou sociálním postavením hostů, ale zároveň obsahují řadu odchylek, které jsou součástí symposiálního porušování řádu. Například Eustathiovu pozici zvyšuje vážnost filozofa, Avienovu i Serviovu naopak snižuje jejich mládí (u Servia se přidává i ostych). Euangelus jako typický buřič z pořadí v obou případech vybočuje. Rufius a

Popis Macrobiova díla jako zvláštní varianty neargumentačního symposiálního dialogu ovšem necharakterizuje skutečnou formální koncepci zcela vyčerpávajícím způsobem. Opomíjí totiž, že *Saturnalia* nejsou rozvíjena pouze v přímé řeči jednotlivých postav, ale probíhají jako komentované vyprávění jednoho z účastníků, Eusebia, který jím odpovídá na otázku původně pozvaného Postumiana. Ten potom Eusebiovu „odpověď“ (tj. celý dialog) tlumočí další postavě, Deciu Albinovi. Macrobius navíc v roli vypravěče celý děj (tj. posváteční dialog Eusebia s Postumianem vložený v rámcovém dialogu Postumiana a Decia Albina) uvozuje svým komentářem. Toto několikanásobné zprostředkování dialogu určuje Macrobiova *Saturnalia* jako tzv. diegematický dialog (tj. dialog, jehož děj je zprostředkován vyprávěním, nikoli situačně).ⁱⁱ I jeho vzorem je Platónovo *Symposion*, v jehož úvodu Apollodóros rozmlouvá s nejmenovanými přáteli a slibuje jim vyprávění, o které už

Caecina vystupují v dialogu zpravidla jako dvojice, jejich výměna pozic je proto jen odrazem tohoto faktu.

ⁱ Pro úplnost je nutné doplnit, že v *Saturnáliích* je i několik polemických diskuzí sokratovského ražení. Jsou však sporadické a nikdy se nedotýkají témat, která sám Macrobius postavil na vrchol lidského poznání (tj. především teoreticko-filozofických problémů: viz *Sat.* 1,24,21 a 7,15,14), nýbrž doplňují méně podstatné gramatické a literárněkritické výklady, z velké části opsané z Gelliova souboru *Noctes Atticae* (podrobné srovnání obou děl je předmětem monografie, která je v současné době v tisku a ponese název *Docere ac delectare: Proměny naukové literatury*).

ⁱⁱ K charakteristice tohoto typu viz Görgemanns 1994, s. 62n. Rozdělení Platónových dialogů na tyto dva typy je antické: viz Plút. *Symp.* 7,8,1 (711b10–c1): ...τῶν Πλάτωνος διαλόγων διηγηματικοί τινές εἰσιν οἱ δὲ δραματικοί...

se nedávno podělil s Glaukónem. Ten od něho chtěl slyšet, o čem si povídal Sókratés s ostatními při oslavě Agathónova vítězství. Apollodóros sám nebyl svědkem této oslavy (v té době byl ještě dítě: Pl. *Symp.* 173a), ale dozvěděl se o ní od jednoho z účastníků, Aristodéma, a navíc si dodatečně ověřil některé informace u Sókrata. Zatímco Platón zprostředkováním upozorňuje především na časový odstup od děje dialogu (viz výše) a selektivní přístup vypravěče (viz pozn. 6), čímž ukazuje fiktivitu příběhu, Macrobius, přestože i v jeho případě je smyšlenost dialogu v příslušném složení a v příslušné situaci z předmluvy zřejmá (viz dále), tuto možnost interpretace volby diegetického dialogu vylučuje důrazem na nedávnost zážitku (viz *Macr. Sat.* 1,2,5) i spolehlivost a přesnost vzpomínky (*Macr. Sat.* 1,2,12n.). Odstup si totiž nevytváří od děje, ale sám od sebe. Jediné logické zdůvodnění je, že tím chce čtenáře upozornit na to, že mu bude prostřednictvím postav předávat jednotlivé poznatky relativně nezávisle a neutrálně a že od něho bude na oplátku očekávat, že tyto poznatky přijme jako obecně platné, nikoli subjektivní.

Inspiraci v Platónově díle prozrazuje Macrobius nejen typem dialogu, ale také výběrem postav. Platónova autorita Macrobiovi umožňuje, aby do dialogu zapojil jednotlivé protagonisty, bez výjimky historické osobnosti, nezávisle na jejich reálném stáří, pouze podle potřeb rolí, které v dialogu hrají a které jsou do jisté míry v souladu s jejich skutečným sociálním postavením a odborností, nebo

alespoň s představou, již Macrobius o těchto jejich charakteristikách měl. A tak se po boku přátel Praetextata, tzv. Symmachova kruhu, objevují i postavy o generaci mladší (*matura aetas posterior saeculo Praetextati*),ⁱ které by se dialogu reálně zúčastnit nemohly, mladík Avienus s gramatikem Serviem. Každá z dvanácti postav má v dialogu své pevné a trvalé místo v souladu s topikou žánru symposiální literatury (*symposiarchos*, hostitel, šprýmař, kynik, lékař, nezvaný a nevitáný host), ale také s přihlédnutím k vzdělávacímu charakteru tohoto díla.ⁱⁱ Jistě především z výchovných důvodů zde chybí například role mileneckého páru, která je nahrazena opakovaným zdůrazňováním přátelství mezi symposiasty.ⁱⁱⁱ Také pokus Euangela o sehrání role pijana (Macr. *Sat.* 2,8,4: „*agite... vino indulgeamus!*“) je okamžitě zmařen. Naopak velmi důležitou roli zastává filozof prosazující platónskou filozofii, Eustathios. Přítomnost zástupců

ⁱ Macr. *Sat.* 1,1,5–6: *Nec mihi fraudi sit, si uni aut alteri ex his quos coetus coegit matura aetas posterior saeculo Praetextati fuit: quod licito fieri Platonis dialogi testimonio sunt. Quippe Socrate ita Parmenides antiquior, ut huius pueritia vix illius adprehenderit senectutem, et tamen inter illos de rebus arduis disputatur: inclitum dialogum Socrates habita cum Timaeo disputatione consumit, quos constat eodem saeculo non fuisse: Paralus vero et Xanthippos, quibus Pericles pater fuit, cum Protagora apud Platonem disserunt secundo adventu Athenis morante, quos multo ante infamis illa pestilentia Atheniensis absumpserat.*

ⁱⁱ Srov. s pozn. 5 tohoto příspěvku.

ⁱⁱⁱ Podle Flamanta 1977, s. 204n. Macrobius topos mileneckví neopomíjí úplně, ale transformuje ho do neškodné podoby citovaného uměleckého překladu Platónova disticha (*Sat.* 2,2,17). Vzhledem k rozsahu zmínky i k tomu, že byla přejata z Gellia (*N. A.* 19,11), je nadsazené hovořit o ní jako o záměrné transformaci erotické topiky.

různých středomořských kultur (kromě Římanů také Řeků a Egyptů) umožňuje Macrobiovi provádět mezikulturní srovnání. Hlavní postavy dialogu nejsou oproti Platónovu vzoru v ději „jen“ intelektuálními autoritami, ale také zároveň významnými politicky činnými představiteli římské kultury. Tento římský rys má římský vzorⁱ a Macrobius jeho zapojením dovedně zmírňuje (zcela v souladu se svým kompozičním plánem) původně radostný a nevázaný obraz, který vyvolal odkazem na Platónův dialog o lásce i využitím některých jeho typizovaných symposiálních rolí, a upozorňuje na závažnou polohu *Saturnálií*. Vážnost i vtip postav jsou tak v dialogu vyvážené a korespondují s rovnováhou závažných a odlehčených témat, velmi příhodně připsaných různým fázím jednotlivých dnů oslavy.ⁱⁱ

Nejvýraznější posun od *Symposia* a zároveň klíč k pochopení Macrobiova vztahu k Platónově předloze je třeba hledat v použití situační topiky, jež byla také očekávanou součástí symposiální literatury. Různé spory (vyvolané zpravidla kritikem Euangelem: viz

ⁱ Tímto vzorem je Cicero, a především jeho dialog *De re publica* (viz Macr. *Sat.* 1,1,4). Podle tohoto dialogu ostatně Macrobius vybírá také dobu děje, tj. nejbližší svátky před smrtí hlavního představitele. K ciceronským inspiracím v *Saturnáliích* viz Balbo 1996, s. 259–298.

ⁱⁱ Macr. *Sat.* 1,1,4: *Oportet enim versari in convivio sermones, ut castitate integros, ita adpetibiles venustate. Matutina vero erit robustior disputatio, quae viros et doctos et praeclarissimos deceat.* Také Flamant 1977, s. 191, vnímá propojení symposiálního kouzla platónského dialogu s *gravitas Romana* jako hodnotné.

např. *Macr. Sat.* 1,24,2; 3,10,1; 5,2,1 aj.) v Macrobiově pojetí nikdy neboří strukturu dialogu, ale vždy směřují hovor k dalšímu tématu. Jejich síla se navíc s postupem dialogu stále více vytrácí a přechází do velmi smířlivé polohy (Euangelovou úsměvnou otázkou na prioritu slepice nebo vejce: *Macr. Sat.* 7,16,1). Hovory pro odlehčení, které účastníci vedou při hostině nebo po ní, se naproti tomu vyvíjejí od „komického“ k „závažnému“ (tj. od vyprávění anekdot a Euangelova pokusu vyvolat pitku ve druhé knize, přes hovor o rozmařilosti Římanů a o jednotlivých potravinách v knize třetí až po přírodovědnou problematiku sedmé knihy). Symposiální okruhy sice zaznamenávají podobná narušení, jaká známe z Platónova dialogu (viz pozn. 6), avšak základní a nejvýznamnější okruh, který má za cíl obhájit Vergilia, zůstává přesně v té podobě, kterou stvrdil *symposiarchos* na konci první knihy (*Macr. Sat.* 1,24,21). Humor, který je také podstatnou součástí symposií, je v dialogu *Saturnalia* přítomen pouze ve velmi mírné, převážně slovní podobě (různé Euangelovy poznámky v sobě sice obsahují i jistou dávku situačního humoru, ale ten téměř zaniká v ironii), a navíc s odstupem, který zajišťuje nejprve autorita starších (ve druhé knize) a poté ještě prohlubuje teoretická analýza v úvodu sedmé knihy. Alkohol stejně jako pro symposia příznačná pederastie se dostávají do děje pouze v nahodilých poznámkách, a jen proto, aby mohly být potřeny kritickou analýzou všech lidských rozkoší (*Macr. Sat.* 2,8,4–16).

Místo nich se stává nepostradatelnou součástí hostiny filozofie, a to i její teoretická část (zejména *Macr. Sat.* 7,14).ⁱ

Fakt, že Macrobius využívá Platónovo *Symposion* jako vzor pro jednotlivé postavy i situace *Saturnálií*, je v tomto okamžiku již zřejmý, není ovšem jasné, zda je Macrobiovým cílem Platóna jen napodobit, anebo překonat, a také, proč se vyrovnává právě se *Symposiem*. Ve druhé knize *Saturnálií* je odpověď na první část otázky. Macrobius hned v úvodu nechává Aviena komentovat kvality svých spolustolovníků.ⁱⁱ Ambiciózní slova, která vkládá do úst nerozvážnému Avienovi, aby nepůsobila příliš zpupně, se jistě nevztahují jen na protagonisty dialogu, ale metatextově i na dialog samotný. Macrobius chce čtenáře přivést k tomu, aby *Saturnálie*

ⁱ Nový důraz získává na vážnosti zejména ve vztahu k postavení teoreticko-filozofických pasáží v Gelliově díle. Gellius se teoretickou filozofií nechce zabývat, protože ji považuje za příliš odtažitou a neužitečnou (srov. *Gell. N. A.* 5,15; 5,16). Macrobius právě tato místa přejímá a Gelliem naznačená a odmítnutá témata rozvádí rozsáhlou argumentací, která nepostrádá upozornění na jejich důležitost (*Macr. Sat.* 7,14,5–23). Teoreticko-filozofické znalosti Vergílie měly být navíc obsahem prvního „soutěžního“ referátu (*Sat.* 1,24,18) a není důvod pochybovat o tom, že tento referát v *Saturnáliích* na nejvýznamějším místě skutečně zazněl.

ⁱⁱ *Macr. Sat.* 2,1,2–3: „*Nostrum hoc convivium, quod et heroici saeculi pudicitiam et nostri conduxit elegantiam, in quo splendor sobrius et diligens parsimonia, Agathonis convivio vel post magniloquentiam Platonis non componere tantum, sed nec praeferre dubitaverim. Nam ipse rex mensae nec in moribus Socrate minor, et in re publica philosopho efficacior; ceteri qui adestis eminentiores estis ad studia virtutum, quam ut poetis comicis et Alcibiadi, qui tantum fuit fortis ad crimina, aliisque quibus frequens illud convivium fuit vos quisquam aestimet comparandos.*“

považoval za lepší symposion než je Platónovo. Avšak pokračování této promluvy, které má vysvětlit konkrétní důvod, proč se oslava Saturnálií řeckému předobrazu vytvořenému u příležitosti Agathónova vítězství vyrovná, Macrobia prozrazuje a poskytuje odpověď na druhou část otázky.ⁱ Avienova poznámka o hudebnici, žádané při Platónově symposiu totiž odhaluje, že Macrobius obsah Platónova vzoru nezná dostatečně přesně. Eryximachos jako *symposiarchos* v řecké předloze pištkyni mezi hosty vůbec nepouští, ale vykazuje jí místo mezi ženami vně symposiálního prostoru (Plat. *Symp.* 176e6–7), což zůstává zachováno i po vyrušení Alkibiadem, přestože s ním přišla zřejmě další pištkyně (a navíc ho musela podpírat až na lůžko: Plat. *Symp.* 212d3). Macrobius sice věděl, o čem se v *Symposiu* jedná, detailní znalost dialogu pro něho však nebyla důležitá. Platónův dialog mu posloužil jako žádoucí vzor, který nesměl v symposiálním díle chybět, skutečným zdrojem informací být ale nemusel (přímou četbu mohla zastoupit znalost komentáře).ⁱⁱ

I tak však lze o Macrobiově dialogu mluvit jako o zdařilé nápodobě, nebo dokonce o překonání Platóna. Macrobius totiž nejen

ⁱ Macr. *Sat.* 2,1,5: „... *sub illorum ... supercilio non defuit qui psaltriam intromitti peteret, ut puella ex industria supra naturam mollior canora dulcedine et saltationis lubrico exerceret inlecebris philosophantes.*“

ⁱⁱ Přímou znalost Platóna zpochybňuje i Flamant 1977, s. 179. Vzhledem k tomu, jaké postavení hudebnice a společnice by běžný čtenář v dialogu o Erótovi (ve všech jeho podobách) očekával (srov. s Xenofontovým dialogem *Hostina*), je zřejmé, že její nepřítomnost v Platónově *Symposiu* by mu neunikla, pokud by dialog skutečně četl.

bezezbytku využil možností, které mu symposiální tradice nabízela, tj. celé škály formálních prostředků jak v oblasti typických postav, tak i scén a dějových zvrátů, ale neváhal je posunout do nové roviny. Upřednostnil zcela vědomě a záměrně jednotu a bezproblémovost a vytvořil skutečně ideální obraz intelektuální rozpravy, v níž má každý své pevně dané místo, každý svou roli, jíž se drží. Nenechal jako Platón dějovou linii zmizet v únavě a kvality hlavní postavy rozplynout v alkoholu a rozpustilosti ostatních (což na jedné straně umocňuje obraz Sókratovy výlučnosti, na straně druhé však zvětšuje propast mezi Sókratem a zbytkem společnosti). Naopak chválou římské vzdělanosti soustředěné v osobě Vergilia, dovedenou bezpečně až do konce, postupně integroval pestrou symposiální společnost včetně jejích nejslabších článků, a ukázal tak sílu římské tradice. Využil souvislosti s obdobím svátků Saturnálií, jejichž přímou součástí bylo organizované narušení řádu, které mělo předejít všem nežádoucím zvrátům v dalším roce, a v metaforické rovině se pokusil zajistit tento řád vzděláním další generace v antických naukách. Svůj úkol prezentoval s vážností, kterou nauková literatura dosud postrádala. Výsledek je nenásilný a autentický a z tohoto pohledu jsou *Saturnalia* nepochybně velmi úspěšnou emulací, plnohodnotnou římskou alternativou k Platónovu *Symposiu*.

Literatura:

Balbo, A., 1996, „Le letture ciceroniane di Macrobio“, *Memorie dell'Accademia delle Scienze di Torino* 20 (5a), s. 259–328.

Brugisser, P., 1984, „Précaution de Macrobe et datation de Servius“, *Museum Helveticum* 41, s. 162–173.

Cameron, A., 1966, „The Date and Identity of Macrobius“, *Journal of Roman Studies* 56, s. 25–38.

Cameron, A., 1967, „Macrobius, Avienus, and Avianus“, *Classical Quarterly* 17 (n.s.), s. 385–399.

Courcelle, P., 1948², *Les Lettres grecques en occident de Macrobe à Cassiodore*, Paris.

Dorfbauer, L., 2005, *Die Saturnalien des Macrobius: Tradition und Innovation in der lateinischen didaktischen Literatur der Spätantike*, Diplomarbeit, Universität Wien, (nepublikováno).

D'Agostino, V., 1959–60, „Sui “Saturnalia” di Macrobio“, *Rivista di studi classici* 8, s. 159–170.

Flamant, J., 1968, „La technique du banquet dans les *Saturnales* de Macrobe“, *Revue des études latines* 46, s. 303–319.

Flamant, J., 1977, *Macrobe et le Néo-platonisme latin, à la fin du IVe siècle*, Leiden.

- Gallardo, M. D., 1974, „El simposio romano“, *Cuadernos de filología clásica* 7, s. 91–143.
- Görgemanns, H., 1994, *Platon*, Heidelberg.
- Grünewald, T., 1992, „Der letzte Kampf des Heidentums in Rom? Zur postumen Rehabilitation des Virius Nicomachus Flavianus“, *Historia* 41/4, s. 484–487.
- Guittard, C., 2002, „Macrobe et Symmaque: l'encyklopédiste et l'épistolier“, in: Nadjo, L. — Gavaille, É., *Epistulae antiquae II*. Louvain — Paris, s. 289–298.
- Jones, W. R., 1969, „Avianus, Flavianus, Theodosius and Macrobius“, in: Milligan, B. A. (ed.), *Classical studies presented to Ben Edwin Perry by his students and colleagues at the University of Illinois, 1924–1960*. Urbana, s. 203–209.
- Marinone, N. (ed./transl.), 1967, *I Saturnali di Macrobio Teodosio*, Torino.
- Martin, J., 1931, *Symposion: Die Geschichte einer literarischen Form*, Paderborn.
- Murgia, C. E., 2003, „The dating of Servius revisited“, *Classical Philology* 98, s. 64–68.
- Paolis P. De, 1987, „Les *Saturnales* de Macrobe et l'idéalisation du saeculum Praetextati“, *Les études classiques* 55, s. 291–300.
- Petrovičová, K., 2005, *Analýza a srovnání Gelliova spisu Noctes Atticae a Macrobiova díla Saturnalia: Proměny římské naukové literatury ve vrcholném a pozdním císařství*, disertační práce, Brno (nepublikováno).

- Putna, M. C., 2002, „Svět posledních římských pohanů“, in: Hlaváček, J. (transl.), *Macrobius: Saturnálie*. Praha, s. 7–67.
- Putna, M. C., 2003, „Platónovo Symposion: před textem, za textem“, *Souvislosti* 14/3, s. 29–44.
- Willis, J. (ed.), 1994³, *Macrobius: Saturnalia*, Leipzig.